

УДК 94 (477)

Гаврецька Марина Йосипівна,
 викладач кафедри
 теорії та історії держави і права
 Івано-Франківського університету права
 імені Короля Данила Галицького



ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СФЕРІ ОСВІТИ ЗА ЗАКОНОДАВЧИМИ АКТАМИ ЗУНР

У статті розглянуто проблему законодавчого закріплення української мови у школах, гімназіях та учительських семінаріях Східної Галичини в період існування ЗУНР.

Ключові слова: ЗУНР, Державний Секретаріат освіти, законодавство про мову, українська мова викладання.

Постановка проблеми. Перша світова війна та революційні події в Російській імперії призвели до загострення економічних, політичних та національних суперечностей в Австро-Угорській монархії, що стало основною причиною її неминучого краху. На хвилі національного патріотизму поневолених народів імперії український народ отримав нагоду відстояти своє право на державне самовизначення, утворивши нову українську державу. Серед важливих проблем новоствореної держави було створення нової законодавчої бази в сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти досліджуваного питання знайшли своє відображення в наукових працях М. Чубатого [22], В. Осечинського [14], С. Ярославина [23], М. Литвина, К. Науменка [11], М. Лозинського [12], О. Красівського [10], Б. Тищика, О. Вівчаренка [21] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового статусу української мови в сфері освіти на підставі законодавчих актів Західно-Української Народної Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті революційних подій та розпаду Австро-Угорської монархії в листопаді 1918 року Галичина, Буковина та Закарпаття об'єдналися між собою та утворили нову українську державу – Західно-Українську Народну Республіку. Після довгих років боротьби український народ нарешті отримав довгоочікувану можливість розбудови власної держави. Серед найважливіших завдань державної політики новоствореної української держави було врегулювання питання освіти, а саме – демократизації та українізації шкільництва.

6 листопада 1918 року, законодавчим органом ЗУНР – Українською Національною Радою був створений Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив Олександр Барвінський. Його наступниками були доктор Агенор Артимович та Антін Крушельницький. В структуру Державного Секретаріату освіти і віросповідань входили повітові шкільні Комісаріати на чолі з повітовими шкільними Комісарами. У

лютому 1919 р. було організовано повітові шкільні ради, які здійснювали керівництво шкільною освітою у своїх повітах [1, с. 96].

Слід зазначити, що крім організації структурних одиниць Державного секретаріату освіти та віросповідань, реформ потребувала вся освітня система Східної Галичини загалом. Для реалізації цієї мети Державним Секретарем освіти д-ром А. Артимовичем 21 січня 1919 р. було прийнято та розіслано до дирекцій всіх державних і приватних середніх, фахових і народних шкіл та до державних повітових комісаріатів розпорядження «В справі тимчасових змін в області шкільництва». Розпорядженням передбачалося, що до моменту прийняття закону в справі шкільництва, мовою викладання у всіх народних, виділових та середніх школах буде українська мова. Для національних меншин передбачалися школи з їх рідною мовою навчання відповідно до їх процентного відношення в державі. Діючим школам з неукраїнською мовою викладання, в разі складання їхніми учителями присяги на вірність державі, дозволялося продовжувати свою діяльність. Мова внутрішнього діловодства шкіл мала відповідати мові викладання навчального закладу. У зовнішньому урядуванні та у відносинах з владою повинна була вживатися українська мова [15, с. 18].

До часу прийняття нових планів навчання у всіх типах та категоріях шкіл продовжував діяти попередній австрійський план навчання з деякими змінами: а) у всіх школах з українською мовою викладання скасовувалося обов'язкове вивчення польської мови. На випадок необхідності залишалася можливість навчання в середніх школах недержавних мов як не обов'язкового предмету; б) в народних школах скасовувалося вивчення німецької мови, натомість, вводилося на четвертому році навчання писання та читання латинкою (в українській мові); в) в усіх державних та приватних школах з недержавною мовою викладання запроваджувалося вивчення української мови як обов'язкового предмету: в народних школах з третього року навчання, а в усіх інших школах – з першого року навчання; г) лекції з вивчення історії та географії, які читалися на основі австрійських навчальних планів для вивчення історії та географії Австро-Угорщини, призначалися у всіх школах, незважаючи на мову викладання, для вивчення історії та географії, в першу чергу, України, а потім інших земель заселених слов'янськими племенами [15, с. 18].

Згідно з розпорядженням «В справі приватних шкіл» від 21 січня 1919 р., Державним Секретарем освіти та віросповідань було прийнято рішення про закриття 11 лютого 1919 р. всіх приватних шкіл різних типів та категорій до часу одержання їхніми власниками дозволу на діяльність школи. Прохання про концесію на подальшу діяльність приватних шкіл або на заснування нових народних, виділових, середніх та фахових шкіл подавалося до Державного Секретаріату освіти з точним зазначенням особи або осіб, які утримують школу, назви і фахової кваліфікації керівника школи, кількості учителів та їх кваліфікації, приблизної кількості учнів (учениць), для яких засновується школа, з зазначенням типу школи тощо. Серед обов'язкових умов, без яких Секретаріат освіти не міг надати концесії на приватну школу, були наступні: а) керівник та учителі школи повинні бути громадянами Української Народної Республіки; б) організація школи в загальних основах мала відповідати організації державних шкіл того самого типу; в) наглядовим органом для приватних шкіл була верховна шкільна влада Української Народної Республіки. До зазначених відомостей, директор школи та учителі повинні були подати декларацію, яка б засвідчувала їхнє громадянство Української Народної Республіки. Будучи громадянами української держави, вони зобов'язувалися виконувати всі закони та розпорядження, які приймалися українським урядом [16, с. 18].



Слід зазначити, що в процесі організації шкільництва, який здійснювався органами державної влади, активну участь брали також українські учителі народних шкіл. Так, 2 та 3 лютого 1919 р. в Станіславові відбувся з'їзд делегатів українського народного учительства, на якому було репрезентовано учительство з 31 повітів, представлених 117 делегатами. Серед проблем, які розглядалися на засіданні, актуальним було питання організації народного шкільництва. Державним секретарем освіти та віросповідання д-ром Артимоновичем були представлені основні напрямки шкільної політики Державного Секретаріату освіти та віросповідання.

Учасниками з'їзду було прийнято рішення про обов'язкове скасування в українських народних школах вивчення чужих мов, а вивчення української мови ставало обов'язковим предметом навчання в усіх школах. Крім цього, зборами одногосно було ухвалено ряд резолюцій, згідно яких народна школа визнавалася державною інституцією Української Народної Республіки, а учителі з 1 січня 1919 р. визнавалися державними службовцями. Для складення тимчасового проекту шкільного закону зборами було ухвалено рішення про зібрання компетентної комісії з фахівців у шкільній справі [8, с. 3].

13 лютого 1919 року Українською Національною Радою був виданий закон «Про основи організації шкільництва на Західній Області Української Народної Республіки» [3, с. 10-11], в якому зазначалося, що всі публічні школи на Західній Області Української Народної Республіки є державними, а учителі державними урядниками. За дозволом вищої шкільної влади можна було засновувати приватні школи (§ 1). Мовою викладання та урядовою мовою у всіх державних школах була українська мова. Одночасно, національним меншинам, які проживали на території держави, надавалося право здобувати освіту рідною мовою (§ 2) [3, с. 10].

Окремим законом від 14 лютого 1919 року Українська Національна Рада уповноважила Державний Секретаріат освіти і віросповідань здійснити одержавлення українських приватних гімназій в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові і Яворові та учительські жіночі семінарії в Коломиї, Львові та Тернополі (§ 1) [4, с. 11]. Ці навчальні заклади були створені ще до початку Першої світової війни завдяки зусиллям Українського педагогічного товариства та громадськості Галичини в тих містах, де відчувалася гостра потреба в таких школах, оскільки органи державної влади Австро-Угорщини дуже часто ігнорували прохання українців щодо відкриття україномовних середніх навчальних закладів. Згадані вище гімназії та учительські семінарії отримували лише незначну субсидію від Галицького крайового сейму на своє функціонування, тому переважно фінансувалися за рахунок оплати учнів за навчання та приватних пожертв [9, с. 403-404]. Створення української держави надало право приватним закладам отримати статус державних, чого не прагнула забезпечити Австрійська імперія.

Найбільш суттєвих змін в шкільній системі ЗУНР було здійснено в середній шкільній ланці. Як відомо, в період панування австрійської влади у Східній Галичині діяли в основному польські середні школи та гімназії, в той час, як українських навчальних закладів були тільки одиниці. Тому у школах, які функціонували в повітах, одразу почали запроваджувати українську мову викладання, навіть не одержуючи вказівок від органів влади.

Такий стихійний рух узаконив уряд (зокрема, секретаріат освіти). Однак уряд попередив повітових комісарів, що там, де є національні меншини, належить зберегти щонайменше одну середню школу чи гімназію для них. Де до цього їх не було, потрібно відкрити, щоб неукраїнське населення могло вчити дітей рідною мовою. Вчителі цих шкіл повинні були скласти обіцянку на вірність Українській державі.



До речі, з цього дозволу негайно скористалися євреї, яких за часів австрійської і польської влади не визнавали як націю і які не мали жодної державної школи, а також німці. Єврейські гімназії були відкриті в Станіславі, Тернополі, Стрию і Коломиї, німецька – в Станіславі. Поляки не захотіли скористатися з цієї можливості. Вчителі їхніх шкіл і гімназій відмовились скласти обіцянку бути лояльними щодо української влади [23, с. 117].

Враховуючи те, що в Східній Галичині під час австрійського правління школи й учительство були переважно польськими, українські школи мали велику потребу в досвідчених учительських кадрах. У зв'язку з цим Державний Секретаріат освіти і віросповідань звернувся до громадськості з проханням, щоб з початком шкільного 1919/20 року відправляли якнайбільше число здібних дітей селян та робітників на підготовчі курси до середніх, рільничих і промислових шкіл, які мали відкритися 1 травня 1919 року у всіх повітових містах. На Секретаріат освіти покладался обов'язок подбати про: підвищення рівня освіти українського громадянства; надання освіти представникам інтелігенції в сфері рільничого господарювання, торгівлі і промислу; забезпечення населення учителями відповідної кількості та якості; забезпечення держави «інтелігентним матеріалом на керівників і провідників суспільного життя» [2, с. 33].

Для врегулювання основних питань в шкільництві за досить короткий час Державним Секретаріатом освіти і віросповідань та Українською Національною Радою було прийнято низку важливих законодавчих актів, які повинні були змінити на краще не тільки умови навчання, а також умови праці та оплати праці учителів. Серед них: закон про полегші при іспитах учителів середніх шкіл від 14 лютого 1919 р. [5, с. 11]; розпорядок Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі службового приречення осіб учительського звання від 22 лютого 1919 р. [17, с. 20-21], розпорядок Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі приватних шкіл від 22 лютого 1919 р. [18, с. 21], розпорядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі тимчасових змін навчальних планів від 23 лютого 1919 р. [7, с. 8], розпорядок Державного Секретаріату освіти і віросповідань відносно впровадження української мови викладання в державних середніх школах від 24 лютого 1919 р. [19, с. 25], розпорядок Державного Секретаріату про одноразову надзвичайну допомогу для державних функціонерів та учителів від 8 березня 1919 р. [20, с. 31-33]; закон про зарплату народних і виділових учителів від 10 квітня 1919 р. [6, с. 41-42] та ін.

Згідно розпорядження Секретаріату освіти у справі тимчасових змін навчальних планів, прийнятого 23 лютого 1919 р., передбачалося скасування обов'язкового вивчення польської та німецької мов в усіх школах з українською мовою викладання. При цьому, була залишена можливість вивчення польської та німецької мови в середніх школах як необов'язкового предмету. В усіх державних і приватних школах з недержавною мовою викладання вводилося навчання української мови як обов'язкового предмету: в народних школах – з третього року навчання, а в усіх інших школах – з першого року навчання [7, с. 8].

Розпорядженням Державного Секретаріату освіти і віросповідань від 24 лютого 1919 року дирекції всіх державних середніх шкіл з неукраїнською мовою викладання зобов'язувалися в місцевостях, де немає державних шкіл цього типу з українською мовою викладання, до 15 березня 1919 р. запровадити українську мову викладання (§ 1). Також даним розпорядком встановлювалося, що до кінця навчального 1918/1919 р. вказаним закладам дозволялося користуватися, при необхідності, теперішньою мовою викладання як допоміжною [19, с. 25], тобто польською чи німецькою.



В обіжнику до всіх шкільних Комісаріатів в справі польської і німецької мови Державним Секретарем освіти і віросповідань у відповідь на запити шкільних Комісаріатів повідомлялося, що в народних школах з українською мовою викладання від третього класу (третього ступеня) допускалося (за бажанням родичів) навчання польської та німецької мови як необов'язкового предмету в обсязі двох годин на тиждень [13, с. 30].

Висновки. Таким чином, аналізуючи законодавчу діяльність української влади, слід зазначити, що нормативні акти не лише гарантували правовий статус української мови в галицькому шкільництві, а й надавали гарантії мовним правам національним меншинам, що свідчило про політичну зрілість керівників ЗУНР. Серед законодавчих актів, які видавалися урядом, чимало було спрямовано на збільшення кількості українських навчальних закладів, на забезпечення належного навчального процесу, а також на покращення соціального і матеріального становища українського учительства.

Загалом, за часів ЗУНР українська влада відкрила понад 2000 народних та 30 середніх шкіл з українською мовою навчання. У цьому числі було 20 гімназій, 3 реальні школи та 7 учительських чоловічих і жіночих семінарій [1, с. 96]. Щодо середніх навчальних закладів, то на території Західної області УНР діяли гімназії в Бережанах, Дрогобичі, Золочеві, Самборі, Сокалі, три класичні й одна реальна в Станиславові, Стрию, Тернополі. Учительські семінарії працювали в Бережанах, Коломиї, Самборі, Сокалі, Тернополі, дві в Станиславові [9, с. 403].

Враховуючи складні політичні умови діяльності ЗУНР, слід зазначити, що органи державної влади (в тому числі, Державний Секретаріат освіти та віросповідань) і органи місцевого самоврядування, доклали достатньо зусиль для забезпечення належної реалізації мовного законодавства в навчальних закладах на території ЗУНР.

Список використаних джерел

1. Верига В. Там де Дністер круто в'ється: Іст. нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках, 1899-1939. – 2-ге вид., виправл. – Львів; Каменяр, 1993. – 279 с.
2. Зазив Держ. Секретаріату освіти і віроісповідань до духовенства, учительства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) в справі вмслання до середних, рільничих і промислових шкіл як найбільшого числа спосібніших селянських і робітничих дітей з початком шк. р. 1919/20, евентуально на підготовні курси, що розпочнуть дня 1. мая 1919, у всіх повітових містах // Вістник Державного Секретаріату освіти і віроісповідань. – Ч. 2. – Станиславів, 1. цвітня 1919. – Друк Е. Вайденфельда, Станиславів. – Річник I. – 50 с.
3. Закон з дня 13. лютого 1919 р. про основи шкільництва на Західній Области Української Народної Республіки. / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. - З друкарні Льва Данкевича в Станиславові. – Річник 1919. – 52 с.
4. Закон з дня 14. лютого 1919 р., який уповажняє Державний Секретаріат просвіти і віроісповідань до удержавнення українських приватних гімназій і українських, жіночих учительських семінарів / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. - З друкарні Льва Данкевича в Станиславові. – Річник 1919. – 52 с.
5. Закон з дня 14. лютого 1919 р., про полекші при іспитах учителів середних шкіл / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної



- Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. – 3 друкарні Льва Данкевича в Станіславові. – Річник 1919. – 52 с.
6. Закон з дня 10. цвітня 1919 р. про платні народних і виділових учителів / Вістник Державного Секретаріату освіти і віроісповідань. – Ч. 3. – Станіславів, 1. мая 1919. – Друк Е. Вайденфельда, Станіславів. - Річник I. – 50 с.
 7. Заряджене в справі тимчасових змін научних плянів / Вістник Державного Секретаріату освіти і віроісповідань. – Ч. 1. – Станіславів, 1. марта 1919. – Друк Е. Вайденфельда, Станіславів. - Річник I. – 50 с.
 8. Зїзд делегатів українського нар. Учительства в Станіславові / Републіка. – Друкарня Е. Вайденфельда і брата в Станіславові. – Ч. 7. – Станіславів, неділя 9 лютого 1919. – рік 1. – С. 2-3.
 9. ЗУНР, 1918-1923: Ілюстрована історія. Львів-Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – 524 с.
 10. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
 11. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів: ОЛП, 1995. – 361 с.
 12. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / М. Лозинський. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. – 228 с.
 13. Обіжник до всіх шкільних Комісаріятів в справі польської і німецької мови / Вістник Державного Секретаріату освіти і віроісповідань. – Ч. 2. – Станіславів, 1. цвітня 1919. – Друк Е. Вайденфельда, Станіславів. – Річник I. – 50 с.
 14. Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. К. Осечинський. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 183 с.
 15. Розпорядок Державного Секретаріату освіти і віроісповідань Ч. 55 0 1919 в справі тимчасових змін в області шкільництва / Товмацькі вісти. – Ч. 4. – 1919. – С. 18.
 16. Розпорядок в справі приватних шкіл Ч. 77 / 0919 / Товмацькі вісти. – Ч. 4. – 1919. – С. 18.
 17. Розпорядок Державного Секретаріату просвіти і віроісповідань з дня 22. лютого 1919 р. в справі службового приречення осіб учительського звання / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. – 3 друкарні Льва Данкевича в Станіславові. – Річник 1919. – 52 с.
 18. Розпорядок Державного Секретаріату просвіти і віроісповідань з дня 22. лютого 1919 р. в справі приватних шкіл / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. - 3 друкарні Льва Данкевича в Станіславові. – Річник 1919. – 52 с.
 19. Розпорядок Державного Секретаріату просвіти і віроісповідань з дня 24. лютого 1919 р., відносно заведення української викладної мови у державних, середних школах / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 3. Випуск. – Виданий 2 марта 1919. – 3 друкарні Льва Данкевича в Станіславові. – Річник 1919. – 52 с.
 20. Розпорядок цілого Державного Секретаріату з дня 8. марта 1919 р. про одноразову надзвичайну запомогу для державних функціонерів і учителів / Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної



- Республіки. – 4. Випуск. – Виданий 17 марта 1919. – 3 друкарні Льва Данкевича в Станіславові. – Річник 1919. – 52 с.
21. Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка, 1918-1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Й. Тищик, О. А. Вічаренко. – Коломия: Світ, 1993. – 118 с.
22. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки / М. Чубатий. – Львів: Ставроп. Ін-т, 1921. – 40 с.
23. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія: Накладом гуртка прихильників, 1956. – 182 с.

Гаврецька М. І. Правове регулювання статусу українського мови в сфері освіти за законодавчими актами ЗУНР

В статті розглядається проблема законодавчого закріплення українського мови в школах, гімназіях і учительських семінаріях Східної Галичини в період існування ЗУНР.

Ключеві слова: ЗУНР, Державний Секретаріат освіти, законодавство про мову, українська мова викладання.

Havretska M.Y. The legal regulation of the status of Ukrainian in the sphere of education by the statutes of the West Ukrainian People's Republic

The article highlights the issue of legalization of Ukrainian in schools, gymnasiums and teacher's seminaries of Eastern Halychyna during the period of the West Ukrainian People's Republic.

Key words: West Ukrainian People's Republic, State Secretariat for Education, legislation on language, Ukrainian as a teaching language.

